

УДК 81.373+81.367.7

**ОДОРАТИВНА ЛЕКСИКА В РОМАНІ ЛЮКО ДАШВАР «ІНІЦІАЦІЯ»:
СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Ю. В. Поздрань, кандидат філологічних наук, *Вінницький національний
технічний університет*

Н. Л. Франчук, кандидат педагогічних наук, *Вінницький національний
технічний університет*

E-mail: yuliapozdran@ukr.net, klochko.nata@ukr.net

ORCID: 0000 0001 9165 6483, 0000 0001 8084 3793

***Анотація.** У статті комплексно досліджено лексику на позначення запаху в романі Люко Дашвар «Ініціація», адже саме ця письменниця збагатила українську прозу актуальною для XXI ст. проблематикою, цікавою мовно-образною системою художнього зображення; встановлено, що корпус одоративних назв, виявлених у романі, становлять лексеми зі значенням запаху, які мають різну частиномовну належність, зокрема, іменники (запах, пахоці, парфуми, дух, сморід), прикметники (запашний, смердючий), дієслова (пахнути, тхнути); проаналізовано лексико-семантичні і структурно-граматичні особливості одоративів, а також з'ясовано стилістичні функції, виразально-зображальний потенціал цієї категорії номінації в системі образотворення письменниці; виокремлено об'єкти та суб'єкти запахової картини світу; здійснено класифікацію лексем на позначення запаху з виокремленням таких семантичних груп: запахи їжі та напоїв, запахи природи, запахи житла, запахи цивілізації, запахи людини, яка водночас може бути і суб'єктом і об'єктом одоративної складової світу, та запахи мертвої плоті; встановлено, що одоративи в романі виконують емоційно-експресивну роль; виявлено, що найменування запахів створюють цікаві конкретно-чуттєві образи (переважно з неприємним одоративним значенням) в естетичній системі образотворення Люко Дашвар.*

***Ключові слова:** запах, назва запаху, одоративна лексика, одоратив, семантична група, класифікація запахів.*

Навколишній світ сповнений різноманітними запахами, під впливом яких у людини формуються певні образи, виникають враження та асоціації, змінюється настрій, народжуються яскраві художні твори. Проблема вираження запахових відчуттів засобами мови є найменш дослідженою та розробленою в галузі сенсорної лексики. Це спричинено тим, що лексичні одиниці на позначення запаху мають суб'єктивне забарвлення, оскільки, незважаючи на

спільність психофізіологічного сприйняття запахів усіма людьми та наявність одоративних універсалій, у кожного носія мови є власне уявлення про конкретний запах і метафоричний образ продукує власний асоціативний ланцюг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття значно поживався науковий інтерес до лексики з одоративною семантикою. Сформувалися семасіологічний, психолінгвістичний та функціонально-стилістичний напрями дослідження цієї категорії лексики. Лексику на позначення запаху вивчали С. Александрова, І. Бабій, О. Білецький, О. Ботвинюк, В. Виноградов, В. Власюк, І. Гайдаєнко, В. Дятчук, І. Іншакова, Н. Павлова, О. Потебня, Л. Ставицька, О. Турчак, О. Федотова, С. Форманова та інші, однак проблема використання одоративів у художньому мовленні залишається малодослідженою. Лексика на позначення запахів у результаті взаємодії з іншими елементами художнього тексту може реалізувати свій багатий експресивний потенціал і набути більшої стилістичної значущості [6, с. 175]. Крім прямої вказівки на певний запах одоративи здатні створювати цікаві конкретно-чуттєві образи. Як зауважує І. Бабій, «через відтворення запахових відчуттів, які супроводжують опис героїв, письменник характеризує психологічний стан персонажа, його настроїв» [1, с. 13] і таким чином впливає на читача, викликаючи в нього певні запахові асоціації. Тому досить **актуальним** на сьогодні є вивчення ролі одоративної лексики в художніх текстах, де насиченість та багатогранність деталей є найбільш помітною. Люко Дашвар є одним із сучасних авторів, хто активно використовує лексику на позначення запахів у своїй естетичній системі образотворення. Роман «Ініціація», що побачив світ у 2018 році, доводить, що запахові номінації окрім зображальної функції, виконують ще й емоційно-експресивну роль.

Мета пропонованої статті – схарактеризувати семантику та способи вираження одоративної лексики в романі Люко Дашвар «Ініціація», простежити семантичні та прагматичні особливості назв запахових вражень у художньому мовленні письменниці. Для реалізації задекларованої мети необхідно розв'язати

такі **завдання**: описати семантику назв запахів у романі, схарактеризувати їхнє граматичне вираження, здійснити семантичну класифікацію, з'ясувати естетику цих лексем у контексті художнього твору.

Матеріалом дослідження стали лексеми на позначення запахів у романі Люко Дашвар «Ініціація». Для досягнення поставленої мети було використано такі **методи дослідження**: метод суцільної вибірки (для виокремлення одоративів із тексту роману) та описовий метод (для грунтового аналізу їхніх лексико-семантичних та структурно-граматичних особливостей).

Результати дослідження. В аналізованому романі наявна естетично навантажена парадигма одоративних лексем. Ідіостиль письменниці є самобутнім і оригінальним, адже вона збагатила українську прозу актуальною для XXI ст. проблематикою, цікавою мовно-образною системою художнього зображення. Корпус одоративних назв, виявлених у романі «Ініціація», становлять лексеми зі значенням запаху, які мають різну частиномовну належність, зокрема, іменники (*запах, пахоці, парфуми, дух, сморід*), прикметники (*запашний, смердючий*), дієслова (*пахнути, тхнути*). Мовознавці В. Дятчук і Л. Пустовіт зазначають, що «засоби передачі чуттєвого вираження запаху досить різноманітні, при чому активно використовуються дієслова, в лексичному значенні яких наявний, або привнесений сполучуваністю з іншими словами семантичний елемент – запах, іменники, прикметники в переносному значенні, а також, як вказував О. І. Білецький, синкретичні образи запаху» [4, с. 11].

Аналізуючи відображення запахової картини світу в романі Люко Дашвар, виділяємо об'єкти та суб'єкти одоративної складової світу. Погоджуємося з В. В. Власюком, який до об'єктів відносить джерела запахів, тобто «живі істоти та предмети, які реально можуть виділяти запахи: люди, тварини, рослини, хімічні речовини (зокрема, парфуми, побутова хімія, продукти згорання та розпаду), водна стихія (море, річка, озеро), їжа та алкогольні напої» [2, с. 480]. Особливу групу запахів становлять «асоціативні запахи», тобто ті, що існують

лише у свідомості людини: запахи почуттів, абстрактних понять, явищ природи тощо.

Суб'єктами запахової картини світу є люди і тварини, тобто істоти, які можуть сприймати запахи. Зауважимо, що людина і тварина одночасно може бути й об'єктом і суб'єктом запаху, тобто може виділяти і сприймати його. У романі Люко Дашвар суб'єктом одоративної складової світу найчастіше виступає людина. Письменниця констатує фізіологічну здатність людини сприймати запахи: *«Інша я: нишпорка з гострим зором, слухом, нюхом»* [3, с. 73], *«Відчуваю запахи, яких немає тут, у квартирі на вулиці Ентузіастів...»* [3, с. 138], *«Відчувала не тільки запах, – смак»* [3, с. 299], а також можливість сприймати запахи конкретних речей: *«Не цікавлюся назвою книги, не нюхаю троянду»* [3, с. 93]. Тварина, зокрема пес на ім'я Брукс, також є активним суб'єктом одоративної складової світу в романі «Ініціація»: *«Брукс не пошвавішала – мляво суне поряд зі мною, не обнюхує землю, куці...»* [3, с. 79], *«І ті заплямовані стіни, і підлогу (чи лишився контур білим?), і взуття, бо я заради Германових черевиків припхалася, щоби Брукс змогла їх обнюхати та взяти слід»* [3, с. 52].

Перші спроби класифікувати запахи з'явилися ще в часи античності (Платон, Аристотель, Демокрит, Епікур та інші). Із розвитком науки запахами зацікавилися психофізіологи (Л. Гейхман, С. Іванов, Л. Жубер, Г. Заварзін та інші), психологи (Б. Ананьєв, Г. Костюк, О. Леонтьєв), культурологи (О. Левінсон, Г. Кабакова, О. Кушліна тощо) та значна кількість мовознавців. Однак жоден із запропонованих підходів до класифікації запахів не є універсальним через елемент суб'єктивізму. Погоджуємося з Н. Корчовою-Тюріною, яка зазначає, що *«визначення місця запахових відчуттів у житті людини має суб'єктивний характер. Так, кожен дослідник у міру розвитку в нього гостроти запахового відчуття, відводить останньому певне місце в житті людини, хоча насправді таке місце відведено цьому відчуттю»* [5, с. 72].

У нашій праці ми опираємося на класифікації запахів Л. Ставицької, С. Форманової та І. Бабій. Л. Ставицька, провівши гендерний експеримент,

виділила 6 функціональних груп запахів з урахуванням класифікації, розробленої французькими вченими: запахи природи, цивілізації, людські запахи, їжа та напої, «інші запахи» й абстрактні [7, с. 74–76]. С. Форманова доводить, що семантичний простір запаху поєднує не лише вербальні поняття, а й візуальні зображення. Така форма опису, на її думку, категоризує об'єктивну дійсність, яка співвідноситься з психологічним настроєм людини, тому серед запахів дослідниця виділяє: приємний, неприємний, квітковий, вразливий, задушливий, відштовхуючий і нудотний [8, с. 183]. І. Бабій, проаналізувавши малу прозу А. Любченка, виділяє такі семантичні групи одоративів: запахи природи (квітів, трав, фруктів тощо); людські запахи (чоловічі і жіночі); запахи тварин (шерсті, поту тощо); запахи їжі та напоїв; запахи житла, предметів побуту, різних речей; запахи речовин, корисних копалин, рідин; запахи цивілізації (парфумів, урбаністичного середовища (хімії, предметного світу тощо); абстрактні запахи; невизначені запахи [1, с. 12–13].

Одоративні назви, виявлені у романі «Ініціація», виражають як приємні, так і неприємні запахи. Усі виявлені одоративи розподіляємо на такі семантичні групи:

1) запахи їжі та напоїв: *«Та звідти, зсередини, таксмачно пахло ковбасками, що пес забув про страх...»* [3, с. 24], *«Не розгубився, ніс не підвів: одразу кинувся на запах ковбасок до прилавка...»* [3, с. 25], *«Ми сидітимемо на траві, дивитимемося, як сонце ховатиметься за лаврою. Пахнутиме сиром, хлібом і вином»* [3, с. 143], *«Зимові експерименти з сирами ... вилилися в унікальну рецептуру, яка надавала козячим сирам Перегуди витонченого запаху-духу, приємної консистенції і делікатного смаку»* [3, с. 205], *«Бр'юхала з Русанівських садів у бік метро, їла очима все, що повиносили ранні вуличні торгівці: запашині пиріжки, хрусткі горішки, солодкі яблука, солоні огірки, навіть сушену шипшину»* [3, с. 299];

2) запахи природи: *«Перегида увір'явся очима в червоно-жовте багатство осіннього лісу: тішило око, пробивалося до салону «Ниви» ненав'язливими оптимістичними пахощами...»* [3, с. 190];

3) запахи житла: *«У квартирі на Нивках так пахне теплою сирістю, що і патріотична енергія, яка відчувається тут, здається ще сирою, не готовою до вжитку, наче вимагає більше людських зусиль»* [3, с. 71];

4) запахи цивілізації: *«І тільки сморід від сміттєвих баків сусідніх будинків підло розбиває ілюзію вщент»* [3, с. 15], *«І тільки задушливий запах гару, що їв очі навіть за кілометр від епіцентру біди, свідчив: то не туман»* [3, с. 249]. У межах цієї семантичної групи одоративів варто окремо виділити запах парфумів, який в усіх виявлених випадках уживання є неприємним, що підсилюється дієсловами *ударити в ніс, тхнути, облитися* та прикметниками *смердючий, агресивний*, що спричинено негативним ставленням до героя, який користується цими парфумами: *«У дрімучій темряві намету Павлові в ніс ударив терпкий запах парфумів впереміш із цибулевими ефірами»* [3, с. 178], *«І парфумами від неї тхнуло, хай би вони!»* [3, с. 179], *«А в «Ниві» замість соляри раптом війнуло агресивними Альончиними парфумами...»* [3, с. 189], *«Парфумами облилася...»* [3, с. 246], *«Купила нову білизну зі стразами і мереживом, якусь смердючу рідину за скажені гроші, бо продавчиня упевнила, що «ця туалетна воді з афродизіаками перетворює чоловіків на покірних ласкавих цуциків: роби з ними, що заманеться»...»* [3, с. 246];

5) запахи людини: автор констатує, що людина має власний запах, відмінний від інших: *«Тобі ж у кайф розшукувати людей за запахом?»* [3, с. 50]. Запах ліричної героїні має нейтральне або позитивне емоційно-експресивне забарвлення: *«Одяг узагалі заповім спалити на попіл – не хочу, щоб запахи мого тіла змішувалися з будь-чийми чужими»* [3, с. 13], *«Сікорський не нападає, обіймає мене за плечі, притуляє до себе, втягує носом запах мого волосся, заводиться - признається»* [3, с. 317], а запах інших персонажів переважно є неприємним, для їхнього опису автор використовує дієслово *тхнути*: *«Сам за кермо сяду, а ти розсолу випий чи корінь петрушки пожуй, бо від тебе тхне, як від Едика Саса»* [3, с. 212], *«Від тебе і досі тхне, - розсміявся Валерчик...»* [3, с. 213], *«... тхне від тата, як від Едика Саса»* [3, с. 215]. Цікавою деталлю в романі «Ініціація» є те, що Люко Дашвар досить часто

описує запах людини у тісному зв'язку з її соціальним становищем: *«Від тебе ж тхне, як від смітника: волоцюго ти кінчена!»* [3, с. 131], *«Перегуда не здався. Увін'явся в адвоката поглядом. Нахилився до нього – у ніс ударив запах квашеної капусти впереміш з одеколоном»* [3, с. 270];

б) запахи мертвої плоті: *«Хіба було б краще, аби кури-кози з голоду повиздохали, валялися би на подвір'ї, тхнули і на той сморід вовки з лісу позбігалися?»* [3, с. 280].

У системі одоративного образотворення Люко Дашвар запахи часто є синкретичними: *«До суміші цибулевих ефірів і смердючих парфумів додався гострий, схожий на ацетон запах»* [3, с. 179], *«Циподрило відхилився гордовито. Запах квашеної капусти і одеколону зник»* [3, с. 270]. Лексеми на позначення запаху в тексті роману «Ініціація» психологічно навантажені, часто виконують емоційно-експресивну роль і, ймовірно, тому письменниця переважно використовує одоративи, що позначають неприємні запахи. Це є особливістю її ідіостилю.

Висновки і перспективи. Отже, в романі «Ініціація» постає оригінальна одоративна мовна картина світу, насичена переважно неприємними запахами навколишнього середовища та негативних персонажів. Найменування запахів створюють цікаві конкретно-чуттєві образи в естетичній системі образотворення Люко Дашвар. Крім номінативної функції, одоративи в романі виконують емоційно-експресивну роль, що досягається за допомогою різного частиномовного оформлення лексем та використання синкретичних запахових образів. Лексико-семантичне поле «запах» у романі «Ініціація» охоплює складну систему назв, що можуть функціонувати в різних семантико-синтаксичних конструкціях і таким чином поєднувати мову з тими запахами, що реально існують у навколишньому світі. Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі лексико-семантичного поля сприйняття запаху в когнітивному аспекті.

Список використаних джерел

1. Бабій І. М. Одоративна лексика в сучасній українській мові: семантико-прагматичний аспект [Текст] / І. М. Бабій // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Філологія. Мовознавство. – 2016. – Випуск 266. – Том 278. – С. 11–15.
2. Власюк В. В. Людина як об'єкт і суб'єкт запахової картини світу [Текст] / В. В. Власюк // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Випуск XXIII. – Частина 1. – С. 478–484.
3. Дашвар Л. Ініціація [Текст] : роман / Люко Дашвар. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. – 416 с.
4. Дятчук В. В. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови [Текст] / В. В. Дятчук, Л. О. Пустовіт. – К. : Наукова думка, 1983. – 156 с.
5. Корчова-Тюрина С. Н. Проблема маргинальных форм в европейской культурной сенсорике : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.04 / С. Н. Корчова-Тюрина. – Харьковский национальный ун-т им. В. Н. Каразина. – Х., 2001. – 167 с.
6. Поздрань Ю. В. Семантична класифікація одоративної лексики у поетичній творчості Івана Драча [Текст] / Ю. В. Поздрань, Н. Л. Ключко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Том 26 (65). – №4. – Ч. 2. – С. 175–181.
7. Ставицька Л. Стаття крізь призму запаху [Текст] / Л. Ставицька // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. – 2006. – Вип. 38. – Ч. II. – С. 72–78.
8. Форманова С. В. Одоративна лексика: класифікація, структура, семантика (на матеріалі творчості Ірен Роздобудько) [Текст] / С. В. Форманова // Записки з українського мовознавства. – 2016. – Вип. 23. – С. 181–188.

References

1. Babii, I. M. (2016). Odoratyvna leksyka v suchasniï ukrainiskii movi: semantyko-prahmatychnyi aspekt [The odourative vocabulary in modern Ukrainian language: semantic-pragmatic aspect]. Scientific works. Series: Philology. Linguistics, 266, 278, 11-15.
2. Vlasiuk, V. V. (2010). Liudyna yak ob'iekt i sub'iekt zapakhovoi kartyny svitu [Man as an object and subject of the smelly picture of the world]. Actual problems of Slavic philology, 1, 478-484.
3. Dashvar, L. (2018). Initsiatsiia [Initiation]. Kharkiv: Book Club «Family Leisure Club», 416.
4. Diatchuk, V. V., Pustovit, L. O. (1983). Semantychna struktura i funktsionuvannia leksyky ukrainskoi literaturnoi movy [Semantic structure and functioning of the vocabulary of the Ukrainian literary language]. Kiev: Scientific thought, 156.

5. Korchova-Tyurina, S. N. (2001). Problema marginal'nykh form v yevropeyskoy kul'turnoy sensorike [Avtoreferat dissertatsii kandidata filosofskikh nauk]. Kharkov National University named after V. N. Karazin. Kharkov, 167.

6. Pozdran, Yu. V., Klochko, N. L. (2013). Semantychna klasyfikatsiia odoratyvnoi leksyky u poetychnii tvorchoosti Ivana Dracha [Semantic classification of odourative vocabulary in Ivan Drach's poetic work]. Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. Series: Philology. Social communications, 26 (65), 4, 2, 175-181.

7. Stavyska, L. (2006). Stat kriz pryzmu zapakhu [Gender in the light of smell]. Visnyk of Lviv University. Series philological, 38, 2, 72-78.

8. Formanova, S. V. (2016). Odoratyvna leksyka: klasyfikatsiia, struktura, semantyka (na materialy tvorchoosti Iren Rozdobudko) [Odourative vocabulary: classification, structure, semantics (based on the works of Irene Rozdobudko)]. Notes on Ukrainian linguistics, 23, 181-188.

ОДОРАТИВНАЯ ЛЕКСИКА В РОМАНЕ ЛЮКО ДАШВАР «ИНИЦИАЦИЯ»: СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Ю. В. Поздрань, Н. Л. Франчук

Аннотация. В статье представлен результат комплексного анализа функционирования лексики, обозначающей запахи, в романе Люко Дашвар «Инициация», поскольку именно эта писательница обогатила украинскую прозу актуальной для XXI века проблематикой, интересной системой изобразительно-выразительных средств; установлено, что корпус одоративных номинаций, выявленных в романе, составляют лексемы, принадлежащие к разным частям речи, в частности, существительные (запах, аромат, духи, вонь), прилагательные (душистый, вонючий), глаголы (пахнуть, вонять); проанализированы лексико-семантические и структурно-грамматические особенности выявленных одоративов, а также выяснены стилистические функции, выразительно-изобразительный потенциал этой категории номинаций в системе образотворчества писательницы; выделены объекты и субъекты запаховой картины мира; осуществлена классификация лексем, обозначающих запах с выделением таких семантических групп: запахи еды и напитков, запахи природы, запахи жилья, запахи цивилизации, запахи человека, который одновременно может быть и субъектом и объектом одоративной составляющей мира, запахи мертвой плоти; установлено, что одоративы в романе выполняют эмоционально-экспрессивную роль; выявлено, что номинации запахов создают интересные конкретно-чувственные образы (преимущественно с неприятным одоративным значением) в эстетической системе образотворчества Люко Дашвар.

Ключевые слова: запах, название запаха, одоративная лексика, одоратив, семантическая группа, классификация запахов.

Abstract

Yu. V. Pozdran, N. L. Franchuk

THE ODOURATIVE VOCABULARY IN NOVEL OF LUKO DASHVAR «INITIATION»: SEMANTIC-PRAGMATIC ASPECT

The world around the person is full of various odours, under the influence of which certain images are formed, impressions and associations arise, mood changes, bright artistic works are born. The problem of expressing smells through language means is least explored and developed in the field of sensory vocabulary. This is due to the fact that the lexical units on the denotation of the smell have a subjective nuance, since, despite the common psychophysiological perception of odours by all people and the presence of odourative universals, each native speaker has its own idea of a specific smell and the metaphorical image produces its own associative chain.

In recent decades, the scientific interest in vocabulary with a odourative semantics has greatly revived. The semasiological, psycholinguistic and functional-stylistic directions of the study of this category of vocabulary have been formed, but the problem of the use of odourative vocabulary in the imaginative literature remains poorly investigated. Therefore, it is very relevant today to study the role of the odourative vocabulary in the imaginative literature, where the saturation and versatility of the details are most noticeable. Luko Dashvar is a modern writer, who actively uses the vocabulary to designate odours in his aesthetic system of creating artistic images.

The purpose of the proposed article is to characterize the semantics and ways of expressing the odourative vocabulary in the novel of Luko Dashvar «Initiation», to trace the semantic and pragmatic peculiarities of the names of odourative impressions in the writer's artistic speech. In the analyzed novel, there is an aesthetically loaded paradigm of odourative lexemes that have different parts of the language, in particular, nouns (odour, fragrances, perfumes, stench), adjectives (fragrant, smelly), verbs (smell, smoke). All detected lexemes to describe the odour are divided into the following semantic groups: the smells of food and drinks, the smells of nature, the smell of habitation, the smells of civilization, the smell of a person, which at the same time can be both the subject and the object of the odour component of the world, and the smells of the dead flesh.

In the novel «Initiation» appears the original odourative language picture of the world, saturated mainly by unpleasant odours of the environment and negative characters. The names of the smells creates interesting specific sensory images in the aesthetic system of the image of Luko Dashvar. The odourative vocabulary in the novel are psychologically loaded, therefore, in addition to the nominative function, perform an emotional and expressive role. The lexical-semantic field of «smell» in the novel «Initiation» covers a complex system of names, that can function in different semantic-syntactic constructions and thus combine language with those smells that really exist in the surrounding world.

Keywords: odour, odour name, odourative vocabulary, odourative, semantic group, classification of smells.